891 4

Helmonds Heem

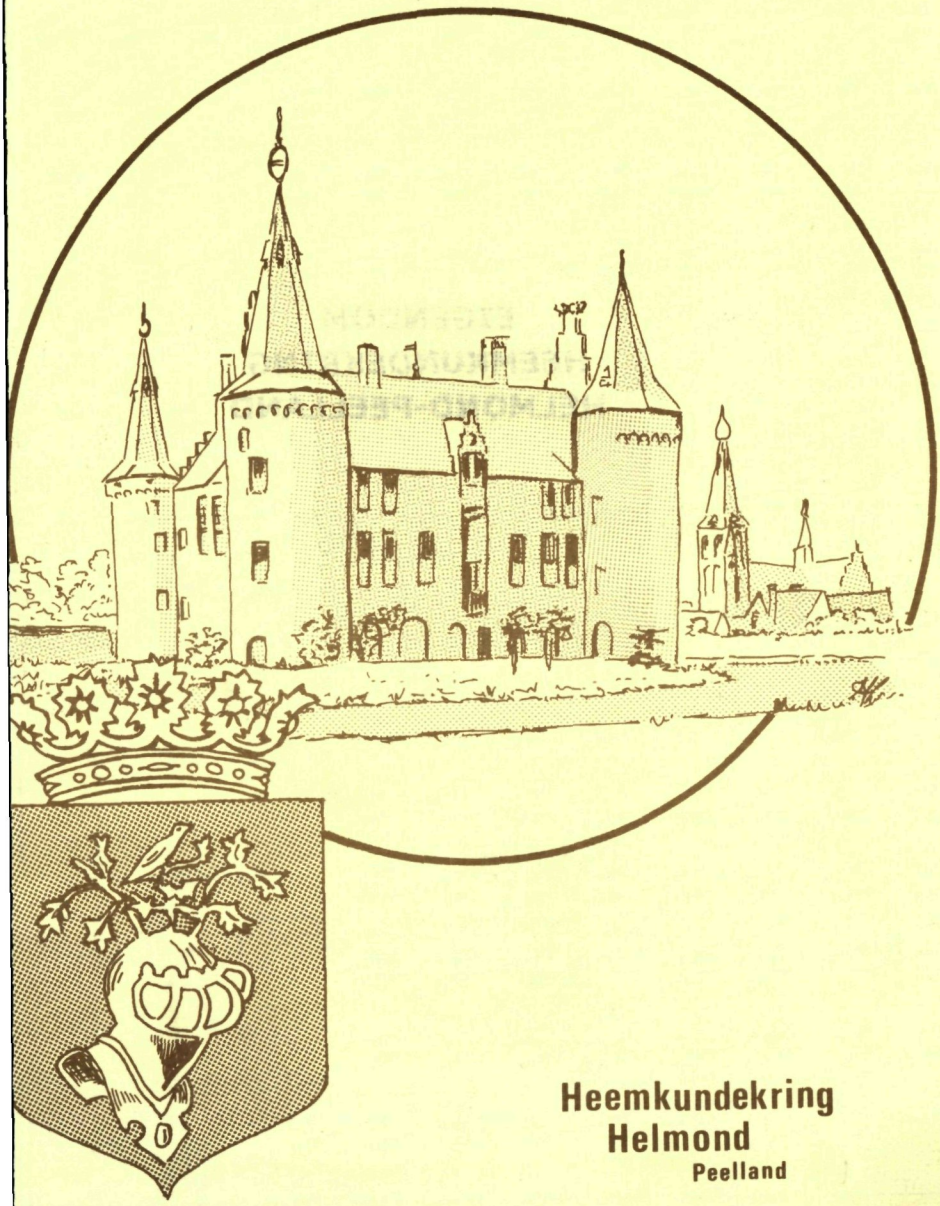

Heemkundekring
Helmond
Peelland

Helmonds Heem is een uitgave van de Heemkundekring Helmond-Peelland. Het blad verschijnt viermaal per jaar.

Uitgave van dit tijdschrift is slechts een van de activiteiten van Heemkundekring Helmond-Peelland. Andere activiteiten zijn onder andere toponymie, genealogie en archeologie.

De Heemkundekring hoopt door middel van haar activiteiten het Helmondse Heem te beschermen.

Belangstellenden zijn in onze vereniging natuurlijk van harte welkom.

EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND

ISSN 0166 - 3585

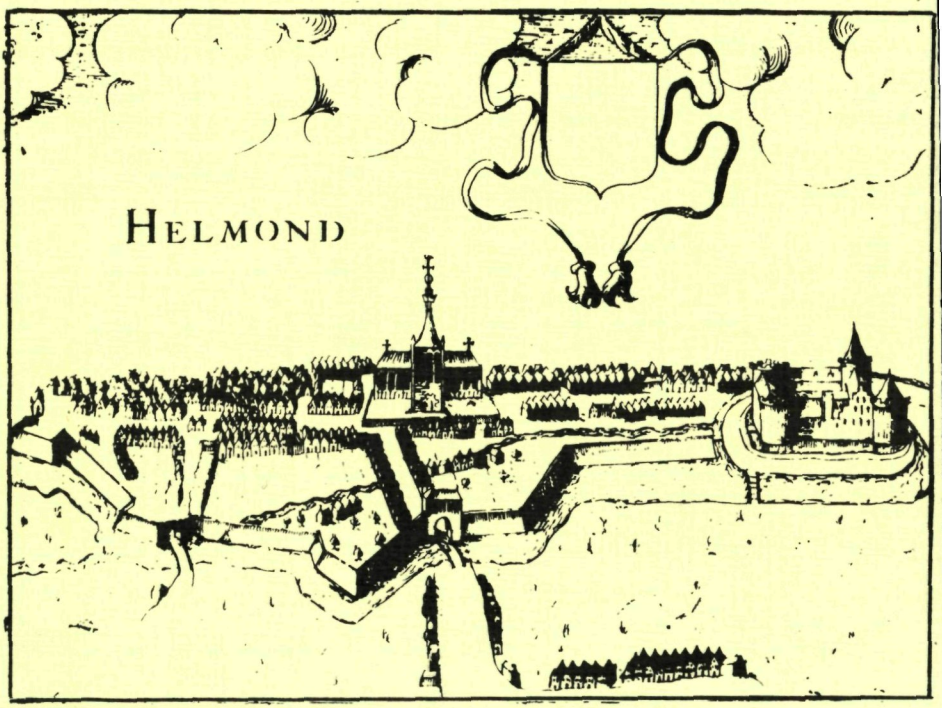

Uitgave van Heemkundekring
HELMOND
Peelland
Opgericht 24 mei 1948

De redaktie is niet aansprakelijk voor de inhoud van de geplaatste artikelen.

****

Inhoud:

Het dagelijkse brood 3
T.L. Korporaal

150 Jaar spoorwegen in Nederland 11
Jan Zeeuwen

Zeden en gewoonten in het Helmond van 1658 16
J.W. Hagen

Schrijfwerk van een Helmondse jongen, anno 1690 31
W.J. Eijs

De naam Wesselman van Helmond verdwenen? 34
T.L. Korporaal

De Elzas 37
J.J.F. de Waal

Particuliere archieven bij de Gemeentelijke Archiefdienst 44
J. van der Heijden

Bloeiende loot 50
Drs. G.J. van Bussel

****

HEEMKUNDEKRING HELMOND PEELLAND

3-Maandelijks Tijdschrift

Secretariaat en abonnementen:
J. Vogels,
Nemerlaerhof 76,
Helmond.
Tel. 04920-10348

Redactie:
Sanne Vonk
Jan Zeeuwen
Wim Eijs

Redactieadres:
Joh. Bosboomstr.13
5702 VL Helmond.
Tel. 04920-51847

Typewerk:
Sanne Vonk

Kringlidmaatschap incl. abonnement:
f. 27,50 per jaar.

Abonnement zonder lidmaatschap:
f. 15,- per jaar.

Penningmeester:
T. Korporaal
Past. vd Venstr 17
Helmond.
AMRO Helmond
rek. 48.80.23.300.

HET DAGELIJKSE BROOD.

T.L. Korporaal.

Inleiding

Een al eeuwenoude norm is dat voedsel en kleding tot de zogenaamde eerste levensbehoeften van onze beschaafde samenleving behoren. Bij het noemen van voedsel denken we in de eerste plaats aan brood. Preciseren wij vervolgens nog verder en verplaatsen wij ons naar het midden van de vorige eeuw, dan wordt niet uitgegaan van de algemene uitdrukking 'brood', maar bepalen we ons tot het meest goedkope van alle soorten: roggebrood. In die tijd Helmonds volksvoedsel nummer één. De overheid achtte het haar taak afdoende maatregelen te treffen voor een goede prijsstelling van het dagelijks brood. Laten we eens bekijken hoe zo'n maatregel werd opgezet en ter plaatse werd uitgewerkt.

Provinciale maatregelen

Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant besloten op 23 juni 1843 gevolg te geven aan de uitvoering van een koninklijk besluit van 15 april 1843 nopens den verkoop van het brood en het werk van den broodzetting. De stedelijke en plaatselijke besturen in de provincie werden op de hoogte gesteld van de nieuwe bepalingen inzake

a. de aard, de samenstelling en het gewicht van het brood,
b. het toezicht van hogerhand op zowel de bereiding van het brood, als van het verkopen daarvan,
c. de grondslagen tot regeling van de broodzetting (met andere woorden: normen voor de prijscalculatie).

De beide eerste punten waren al eerder geregeld bij een koninklijk besluit van 25 januari 1826, doch werden nu aangevuld met andere grondslagen voor de broodzetting.

De stedelijke en plaatselijke besturen dienden dadelijk over te gaan tot het bepalen der broodsoorten, welke tot het voornaamste en dagelijksche

voedsel der ingezetenen hunner stad of gemeente verstrekt, en van de meelsoorten en bestanddelen waaruit ieder dier broodsoorten behooren te zijn zamengesteld en gebakken.[1]
Ter voorkoming van klachten en voor een juiste prijsbepaling in een regio werden gemeenten samengevoegd welke kunnen beschouwd worden gelijke grond, gewoonten en gebruiken te hebben, en om ten aanzien van de regeling der prijzen, van de granen, mede, zoveel mogelijk, gelijke marktplaats aantenemen. (Kortheidshalve brooddistricten genoemd).
Aan de gemeente Helmond, die zich naar de prijzen van de granen diende af te stemmen op de Eindhovense markt, werden toegevoegd: Aarle-Rixtel, Asten, Bakel en Milheeze, Beek en Donk, Budel, Deurne en Liessel, Geldrop, Gemert, Heeze, Leende, Lierop, Lieshout, Maarheeze, Mierlo, Nuenen Gerwen en Nederwetten, Soerendonk, Sterksel en Gastel, Someren, Tongelre, Vlierden en Zes Gehuchten.[2]

Maatregelen in Helmond
De Helmondse gemeenteraad, onder voorzitterschap van burgemeester F. Timmermans, boog zich op 24 juli 1843 over de ontvangen stukken uit 's-Hertogenbosch en besloot de bestaande verordening voor het bereiden en verkopen van roggebrood van 8 februari 1827 overeenkomstig de nieuwe bepalingen te wijzigen[3]. Hoewel er in de provinciale stukken over broodsoorten werd gesproken, bepaalde de Helmondse gemeenteraad zich slechts tot één broodsoort: roggebrood.
De prijszetting geschiedde in Helmond als volgt:[4]

- Als norm werd uitgegaan van een roggebrood van zes Nederlandse ponden[5]. Aan de hand van dit basisgewicht waren herleidingen mogelijk. Zo werden ook broden verkocht van resp. drie pond en anderhalf pond.
- De zetting geschiedde elke zaterdag (bij een eventuele feestdag een dag tevoren) en gold voor de gehele volgende week. De uitkomst van de zetting werd ter kennis van het publiek gebracht op een bord dat aan de buitendeur van het gemeentehuis was bevestigd.

- In tegenstelling tot de provinciale bepalingen werd de markt van Helmond tot richtlijn gekozen[6].

Dat de keus van Helmond in plaats van Eindhoven weinig genade kon vinden in de ogen van Gedeputeerde Staten zal verder blijken.

De bakkers werd verplicht 'goed gezond' roggemeel te gebruiken zonder eenig inmengsel en zonder hetzelve uit te ziften en hetzelve goed te bewerken en gaar te bakken. Een brood van zes pond mocht een maximaal overwicht hebben van één ons. De andere broden mochten naar evenredigheid zwaarder zijn. Iedere bakker of broodverkoper diende voor het wegen eene juiste en opregte balance met geijkt gewigt in zijn winkel of voorhuis te hebben.
Burgemeester en zijn assesoren konden te allen tijde bij de bakkers en broodverkopers controle uitoefenen en wanneer dit nodig mocht zijn, zonder enige schadevergoeding een brood doorsnijden. Voor elk brood dat óf kwalitatief niet in orde was óf het juiste gewicht niet had, werd een boete ingevorderd van drie gulden. Bij herhaling van het strafbare feit volgde een dubbele boete.

Het niet in voorraad hebben van brood was uit den boze gezien artikel 10 van de verordening, welke luidde:
De roggebroodbakkers zullen moeten zorgen dat ten allen tijde, voor zoo veel de omstandigheden zulks toelaten, bij hem roggebrood te bekomen is; zullende diegene die hieraan in gebreke mogt blijven, wanneer hij geene voldoende redenen van verschooning kan inbrengen, gestraft worden met eene boete van twaalf gulden.
Teneinde de herkomst van elk brood te kunnen achterhalen kreeg elke bakker een eigen merkteken. Op elk brood moest dit merkteken (veelal gevormd door de initialen van voor- en achternaam) voorkomen. Het onderling uitwisselen van merktekens was niet toegestaan. Verbeurd verklaarde broden werden ter beschikking gesteld van de algemene armen, terwijl de

opbrengst van de boeten in de armenkas werd gestort. In verband met overtredingen op grond van deze verordening kregen de bakkers Jan v.d. Eynden, Jacobus Kok, Martinus Franzen en Johannes van Kraay in 1849 ieder zes gulden boete. Hetzelfde lot trof J. Korten in 1850, terwijl Stephanus van Loo en Hendrik Essers in 1851 tot de overtreders behoorden en zes gulden moesten betalen[7].

Grondslagen voor de broodzetting

Voortvloeiend uit de nieuwe voorschriften kreeg District Commissaris C.F. Wesselman opdracht alle genoemde gemeenten bijeen te roepen teneinde in een gezamenlijk overleg de hoofdlijnen van de grondslagen vast te stellen, op basis waarvan in de gemeenten de prijs van het brood werd vastgesteld[8]. Deze grondslagen waren:

1. het aantal ponden brood, dat uit een mud rogge gebakken werd, (Afhankelijk van het gewicht van de rogge werd gemiddeld uit een mud rogge 95 pond roggebrood gebakken.)
2. de kosten die aan het bereiden en verwerken van en mud rogge werden toegerekend, te weten maalloon, brandstoffen, gist, olie, boter, zout, arbeidsloon en uiteraard de winst.
3. de waarde van de houtskolen, die na de bereiding van het brood door de bakker werden verkocht, werd hier vervolgens van afgetrokken.

Na bepaling van het bovenstaande bleef uiteindelijk een zuiver bedrag over, zijnde de kosten van bereiding van een mud rogge. Tenslotte werd hierbij opgeteld de op een mud rogge vallende landelijke en plaatselijke belastingen[9]. De vastgestelde grondslag op grond van de verordening van 1843 is nergens opgenomen. Per 1 juni 1854 werd deze vastgesteld op f. 1,95½ per mud rogge[10].

Helmond of Eindhoven?

De Helmondse bakkers en veelal ook die uit de omgeving, kochten niet in Eindhoven, maar in Helmond hun roggemeel. Volgens het gemeentebestuur werd in Helmond veel meer graan verhandeld dan in Eindhoven.

Tevens was de zaterdag het meest geschikt om de zetting voor de komende week te bepalen, daar dan de prijzen van de Hollandse en Bossche graanmarkten bekend waren. Naast Helmond kozen ook Aarle-Rixtel, Asten, Bakel en Milheeze, Beek en Donk, Deurne en Liessel, Gemert, Lierop, Lieshout, Someren, Stiphout en Vlierden voor de Helmondse markt[11].
De aanwijzing van de markt van Helmond ter bepaling van de prijs van rogge in plaats van Eindhoven kon geen genade vinden in de ogen van Gedeputeerde Staten. De Helmondse bakkers gingen hiermee zomaar niet akkoord en sloten zich aaneen. Ze richtten een adres aan de plaatselijke vroede vaderen. In de gemeenteraadsvergadering van 22 juni 1844 werd deze brief aan de orde gesteld. Volgens de bakkers lag de Eindhovense prijs van het roggemeel veelal 40 á 50 cent per mud onder de prijs die zij moesten betalen. Dit was in hun ogen een onnodig verlies. Daar de gemeente al nul op het rekest had gekregen van Gedeputeerde Staten werd de bakkers geadviseerd zich rechtstreeks tot Gedeputeerde Staten te wenden. Het gemeentebestuur kon de provinciale overheid eventueel aanvullend advies verstrekken[12].
De pogingen Gedeputeerde Staten tot een ander besluit te doen komen mochten niet baten. Eerst in 1852 wordt in het jaarverslag van de gemeente Helmond melding gemaakt dat de broodzetting geregeld is naar den gemiddelden prijs van de rogge op de zaterdagsche markten alhier.

De uiteindelijke prijs
Alle bovenstaande maatregelen dienden uiteindelijk tot een aanvaardbare prijs van het brood voor de plaatselijke bevolking (voor zover men zelf niet bakte). Uit de zogenaamde 'middelprijzen' van levensmiddelen e.d. welke maandelijks aan de hand van de prijzen op de diverse markten door Gedeputeerde Staten werden vastgesteld, valt het prijsniveau van de dagelijkse levensbehoeften af te leiden.
Hieronder een kleine selectie uit de diverse prijzen van september 1843:
Witte tarwe f. 8,01, rode tarwe f. 7,60, rogge

f. 5,20, tarwemeel f. 11,00, roggemeel f. 6,15, groene erwten f. 6,30. (alles per mud).
Wit brood f. 0,24, tarwebrood f. 0,16, roggebrood f. 0,08 (alles per pond).
De gemiddelde prijs voor een pond kaas was dertig cent, terwijl voor een mud aardappelen f. 1,28 op tafel moest worden gelegd[13].
Aan de hand van bovenstaande cijfers is de prijs van acht cent per pond roggebrood als volgt te herleiden: Prijs van één mud rogge f. 5,20. Te vermeerderen met de produktiekosten ten bedrage van f. 1,95½, waardoor de totaalprijs op f. 7,15½ kwam. Uit één mud rogge werd 95 pond roggebrood gebakken, waardoor de prijs per pond op f. 0,0753 uitkwam.
Bovengenoemde prijzen moeten we dan afzetten tegen het gemiddelde dagloon van een fabrieksarbeider, die voor een twaalfurige werkdag zestig cent ontving![14]
Conclusie: Er moest hard gewerkt worden om het dagelijks brood voor een Helmonds gezin te verdienen!

N O T E N :

1. Rijksarchief Noord-Brabant (RANB), Archief Provinciaal Bestuur 1814-1920 (APB), inv.nr. 8229, Provinciaal blad, 1e halfjaar 1843, nr. 107.

2. RANB, APB, inv.nr. 8229, Provinciaal blad 1e halfjaar 1843, nr. 108.

3. Gemeentearchief Helmond (GaHm), Nieuw Administratief Archief 1812-1913 (NwAHm), Notulen gemeenteraad 1839-1844, pag. 106 en 107.

4. RANB, Archief Gedeputeerde Staten (AGS), inv.nr. 10558, Stukken betreffende verordeningen op het bakken en verkopen van brood, verordening Helmond dd. 24 juli 1843 en begeleidende brief no, 40 dd. 25 juli 1843 van de District Commissaris.

5. Na 1820 werd het begrip 'pond' in het Nederlands Metriek Stelsel gebruikt voor wat we nu 1 kilo noemen. Uitgegaan werd dus van een brood van 6 kg! Zie J. Verhoef, De oude Nederlandse maten en gewichten (Amsterdam 1982) 119.

6. GaHm, NwAHm, notulen gemeenteraad 3 augustus 1843, pag. 107.
RANB, AGS, inv.nr. 10558, brief nr. 78 dd. 4 augustus 1843 van Burgemeester van Helmond aan Gedeputeerde Staten.

7. GaHm, NwAHm, jaarrekeningen gemeente Helmond 1849, 1850, 1851, bijlage 1.

8. GaHm, NwAHm, Notulen gemeenteraad 21 december 1843, pag. 120 en 121.

9. RANB, APB, inv.nr. 8229, Provinciaal blad, 1e halfjaar 1843, nr. 108.

10. GaHm, NwAHm, notulen gemeenteraad 22 mei 1854, pag. 166.

11. GaHm, NwAHm, notulen gemeenteraad 3 augustus 1843, pag. 107 en 108.

12. GaHm, NwAHm, notulen gemeenteraad 1839-1844, pag. 129.

13. RANB, APB, inv.nr. 8230, Provinciaal blad 2e halfjaar 1843, nr. 180.

14. GaHm, NwAHm, inv.nr. 278, Stukken betreffende de enquete van 1841 inzake de textielindustrie en inv.nr. 312, Register van uitgaande brieven van de burgemeester 1835-1846, uitgaande brief nr. 65, dd. 27 augustus 1841.

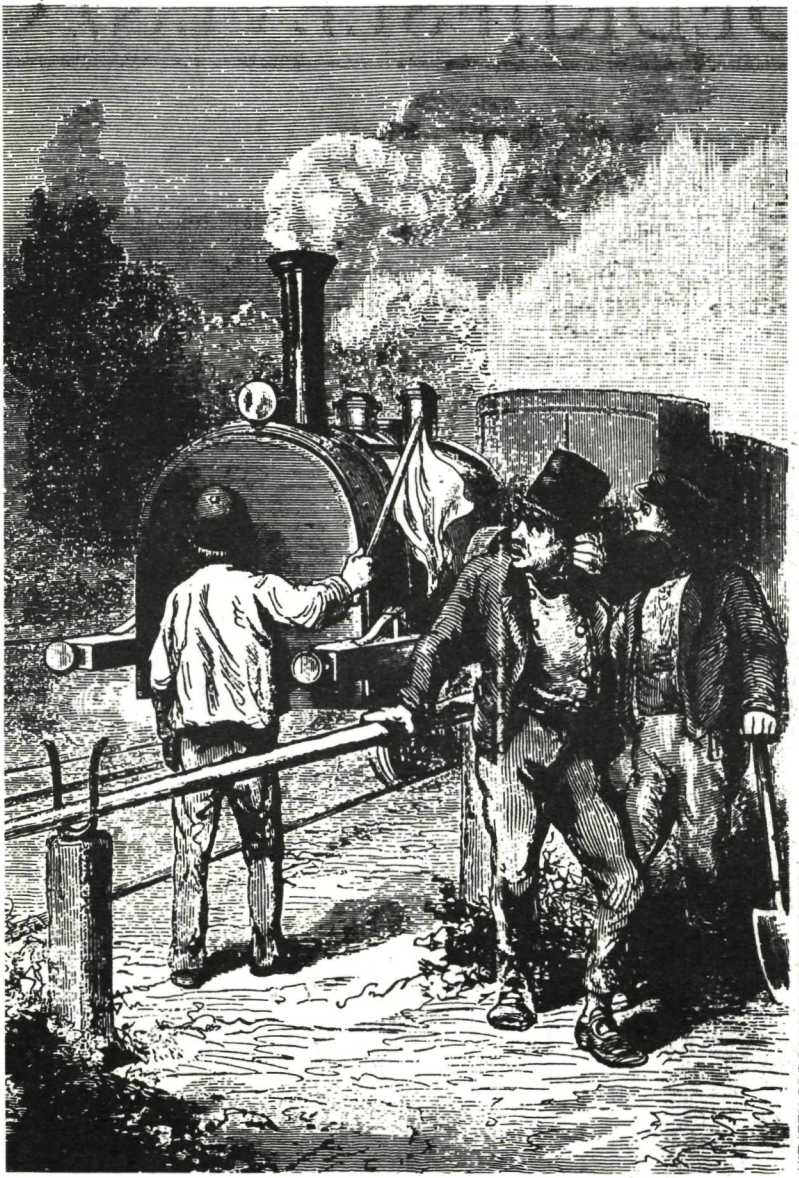

UIT 'EEN SPOOR VAN VERANDERING'

Houtgravure uit circa 1875 naar aanleiding van het wantrouwen van boeren en landeigenaren jegens de komst van het spoor.

150 JAAR SPOORWEGEN IN NEDERLAND.

J. Zeeuwen.

De titel 'Anderhalve eeuw Spoorwegen in Nederland' heeft eigenlijk betrekking op het rijkere westen, de Hollanden, waar in 1839 de eerste Nederlandse spoorweg tussen Amsterdam en Haarlem tot stand kwam. Dat was niets te vroeg, want onze zuiderburen, de Belgen, waren al jaren voordien ver gevorderd met hun plannen voor een spoorweg van de haven van Antwerpen naar Duitsland. En wilden onze havensteden, Rotterdam en Amsterdam, de concurrentie met Antwerpen niet verliezen, dan was snelheid van die urgente verbinding geboden.

Het zou echter tot 1876 duren, alvorens er een direkte lijn was tussen Amsterdam en Berlijn. Wel was er al een spoorweg Maastricht - Aken, zodat Helmond via Venlo, dat een lijn had met Maastricht, met Duitsland was verbonden.

De trein, toen een aangevochten vervoermiddel, zou slechts hortend en stotend terrein veroveren. Immers in 1855, 16 jaren later, was slechts in ons gehele land een spoorwegnet van 225 km voorhanden. Een trage opmars dus van een vervoermiddel, dat een felle strijd moest voeren met trekschuit en rijtuig. Bestreden door landeigenaren en veerschippers, met argusogen bekeken door sommige orthodoxe kringen, rukte het nieuwe wonder slechts langzaam op.
Die afkeer was er niet in fabrikantenkringen. Zij zagen wel degelijk de enorme voordelen van dit snelle vervoermiddel voor hun produkten door het hele land en hun verzoekschriften aan de overheid waren legio.

Ook de Helmondse bestuurderen en ondernemers trokken aan de bel. Reeds op 21 juli 1856 werd in onze stad een Comité van Spoorwegen opgericht, waarin de top van onze gemeenschap vertegenwoordigd was. Dat was maar goed, want Eindhoven wilde de verbinding met Limburg via Weert en Roermond laten lopen. Dus met passeren van de Helmondse wensen, die gebaseerd waren

op de lijn Eindhoven-Helmond-Deurne-Venlo.
Het argument van de Eindhovense bestuurderen, dat het traject Deurne-Venlo door de moerassige Peel een onmogelijke zaak was, werd door onze mensen van de hand gewezen. Wel moeilijk, die drassige *Peel*, maar 'onmogelijk' zeker niet.
Ons gemeentebestuur, met burgemeester F.W. van den Dungen als stimulator, attendeerde de overheid op ons bevolkingstal, de omvang van de handel en de textielnijverheid, een van de belangrijkste van Nederland.

En hij zegevierde, want op 1 oktober 1866 werd de spoorlijn Eindhoven-Venlo, waaraan Helmond lag, in gebruik genomen. Onze stadgenoten konden voortaan per trein Venlo, Deurne en Eindhoven bereiken. Bovendien Midden en West-Brabant, want de lijn liep van Eindhoven uit door naar Tilburg, Breda, Bergen op Zoom en verder naar het Zeeuwse Goes, Middelburg en Vlissingen. Onze fabrikanten, vooral die van textiel, hadden de mogelijkheid van snelle verzending door heel Brabant, Zeeland en Limburg. Want Venlo was verbonden met Roermond en Maastricht.
Een ontsluiting die na de aanleg van het kanaal De Zuid-Willemsvaart erg belangrijk zou blijken. Weliswaar ruim een kwart eeuw na de eerste spoorverbinding Amsterdam-Haarlem, maar bijna gelijktijdig met de andere textielcentra Tilburg en Twente, waar resp. in 1863 en 1865 'gespoord' kon worden en de vlag dus in top ging.
Een journalist, die bij de feestelijke opening van de spoorlijn Breda-Tilburg aanwezig was, op 1 oktober 1863, merkte op:"Langs de weg stonden de aanschouwers saamgepakt om de feesttrein te zien lopen. Maar weldra hadden we die nieuwsgierigen ver achter ons gelaten. En op de grijsbruine hei, die zo schoon uitkwam tegen het groen van sparren en eiken, zagen we alleen hier en daar een kudde schapen of een enkele Brabantse boerenhut, waarvan de bewoners met geestdrift naar de trein kwamen kijken!"

Maar ook de textielfabrikanten en machinefabrikant Stork in Twente waren dik tevreden. Ofschoon de

laatste nog in 1862 in een brief aan zijn vrouw verzuchtte:"...en ik ben maar blij, dat de spoorweghistorie ten einde loopt, hetzij met goede of met slechte uitslag. Ik vrees evenwel het laatste. Dan zullen wij moeten trachten ook zonder spoorweg gelukkig te Oldenzaal te kunnen blijven leven!"
Drie jaar later, in 1865, was zijn leed geleden. Stork en Oldenzaal konden gelukkig zijn.

In Helmond en Eindhoven was geen sprake van een 'feestelijke opening', immers de cholera-epidemie in Helmond heerste nog en de autoriteiten waren te voorzichtig om een massa mensen bij elkaar te brengen. Dat bericht werd bevestigd in de Provinciale en 's-Hertogenbossche Courant van 11 december 1866, dat inhield dat 'de gedurende drie maanden gewoed hebbende cholera in Helmond 169 slachtoffers had geëist'.
In november van dat jaar kwam het einde.

Van de eigenlijke opening, op 1 oktober 1866, werd in die Courant geen gewag gemaakt. Wel zijdelings op 2 oktober 1866, een dag nadien:"Het telegraafkantoor op het station Helmond is vanaf heden geopend van 8.00 voormiddags tot 20.00 uur namiddags. Kosten f. 0,50 per telegram van 1 tot 20 woorden."
Ook werd een ongeluk, op 3 mei 1866, vermeld. Bij het vertrek van een trein in Helmond werd een voet van een employé verbrijzeld. Dat was 5 maanden voor de opening, toen al grote delen van de spoorlijn klaar waren.

Dat niet alleen de spoorweg werd aangelegd bleek uit een bericht uit die Courant van 13 maart 1866, dat inhield, dat een weg van de kom van Deurne naar het nieuwe station werd aangelegd. Door de aannemer de fa. Holtus, bestraat met klinkers. Genoemde firma was tevens aannemer van de spoorlijn Helmond-Venlo.

Zo goed als zeker is aan de opening van de spoorlijn Eindhoven-Helmond-Deurne-Venlo meer aandacht besteed door de 'Meijerijsche Courant', uitgegeven door de firma Van Piere in Eindhoven. Doch juist die krant

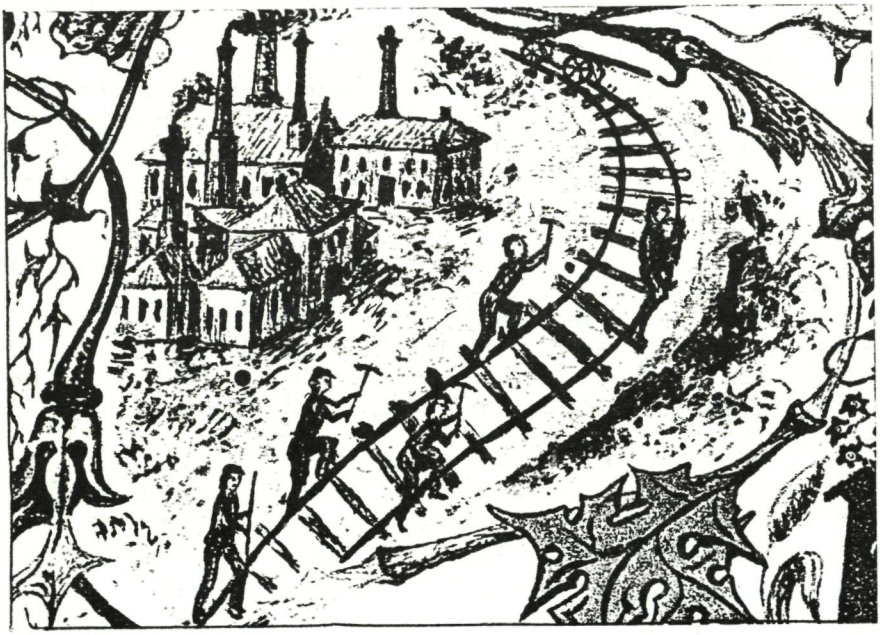

over 1866 ontbrak, omdat die jaarband verloren ging bij het bombardement van Eindhoven in september 1944. En van een Helmondse pers was helemaal geen sprake, immers de eerste puur stedelijke krant rolde eerst in 1880 van de persen.

Toch was enkele jaren voordien de spoorweg in de schijnwerper gekomen. Op 25 juli 1864 werd in een raadsvergadering de leden verzocht 's middags een plechtigheid bij te wonen. Deze bestond hierin, dat de eerste bout in de spoorlijn op Helmonds gebied zou worden bevestigd.

In 1865 was de lijn zo ver gevorderd, dat burgemeester Van den Dungen de eerste steen zou leggen voor de spoorbrug over het kanaal De Zuid-Willemsvaart. In aanwezigheid van de wethouders dokter De Ruiter en Jhr. mr. C.F. Wesselman van Helmond en de overige leden van de Raad. Bovendien de ingenieurs, de aannemers, advocaat Bots èn de zang- en harmonievereniging Phileutonia. De arbeiders aan de spoorbrug werden op kosten van de gemeentekas getrakteerd.

De feestvreugde was groot, zo berichten schrifturen uit die periode.

"DE STRATEN WOELENDE VAN 'TLEDICHE GEBOEFTE" : CORNELIS COSTIUS OVER ZEDEN EN GEWOONTEN IN HELMOND (1658)

J.W. Hagen.

Mocht Cornelis Costius, de bekende Helmondse predikant uit het derde kwart van de zeventiende eeuw, zich, voor hij voor het eerst vanuit Almen naar zijn nieuwe standplaats is gegaan, over Helmond hebben willen oriënteren, dan zou hij dat onder andere hebben kunnen doen in Guicciardini. Niet dat hij in diens 'Beschrijvinghe van alle de Neder-landen' een uitgebreid verhaal zou hebben aangetroffen, maar enige informatie gaf het toch en dat bovendien geïllustreerd[1]. Een voorstelling van de zeden en gewoonten van de Helmonders zou hij er niet door gekregen hebben. Kennisname van een passage uit het inleidende hoofdstuk zou hem daar echter wel dichtbij hebben kunnen brengen. De Nederlanders, aldus Guicciardini daar, "gaen somtijdts over de ghemeijme schreve, als op hooge feestdaghen, patroondaghen oft daghen der heijlighen, daer zij een naem nae hebben, op vastelavonden ende andere"[2]. Eenmaal op zijn plaats van bestemming aangekomen zou Costius maar al te duidelijk ervaren hoezeer die algemene uitspraak op Helmond van toepassing mocht heten. Jarenlang heeft hij wangedrag van de Helmonders op zon- en feestdagen moeten meemaken, zoals ook op vastenavonden.
Jaar op jaar ook heeft hij daar ziin beklag over gedaan, meestal bij de Staten-Generaal in Den Haag. Eén van die klachten, uit maart 1658, moge hier volgen[3]. Omdat Costius zich, als hij zich kwaad maakte (en dat deed hij nogal eens, ook in dit geval) van een interessante terminologie bediende, wordt de tekst letterlijk weergegeven, waarbij tussendoor en achteraf enig commentaar is geplaatst.

> Hooch Moogende Heeren, de Staten Generael der Vereenichde Provintien,
>
> De gereformeerde kercke van Helmont, hebbende nu

al eenige jaren met groote patientije verdragen schandelijcke dis-ordres in stadt en kercke, ende niet connende geremedieert worden door schepenen vande Religije, vermits d'oppositije vande paepsche deeckens ofte gildemannen, die dagelijckx in den Raet verschijnen met groot geroep ende vuijle bitterheijt teghen goeden kerckenordre ende vreetsame politije, deselve disordres oock niet beharticht wordende bij den Heer van Helmont, nocht sijnen officier, die geduerich met malckanderen in processen sijn ende alsoo overhoop liggen, gelijck dan de stadt tegen de schout, de schout tegen de schepenen vande Religije in continuele partijschap, jae vijentschap leven ende verkeeren ende met processen malckanderen ende de stadt verderven; Seggen, dat de kercke in dese droevige conjuncture haer genootdruckt vindt dese navolgende clachten neder te leggen voor de voeten van Uwe Hooch M: als oppervoetsterheeren van Godes Kercke, bijsonderlijck die vande Meijerije, als immediatelijck onder de Generaliteijt van Uw Hooch M: gehoorende.
Ende omme met eenige ordre in dese disordres te procederen stelt de christelijcke gereformeerde kercke primo et primario Uwe Hooch M: met schuldige eerbiedicheijt voor tgeene d'eer Godts concerneert, welcke dien grooten Heer van onsent wegen op t'solemnelijckxte moet opgedragen worden des sondaegs dencklicke is ende genoemt wordt de dach des Heeren;
Desen grooten Heeren dach wort binnen de stadt Helmont schandelijck gevioleert, gevioleert door de paepsche ingesetenen, die tegen Godts woort, tegen tgeene ten Bosch, te Eijnthoven ende doorgaens in de steden van ons lant geschiet, op alle papen genoemde H. dagen hare winckelen sluijten, d'ordinare weeckelijckse marcktdagen, als sij op papen H. dagen vallen, verleggen, weijgerende op der papen H. dagen eenich werck of dienst te doen; ende daerentegen schendense openbaerlijck den sondach des Heeren, staende

blijkt uit het woord 'luijven', dat 'luifels' betekent. Andere verkopers stonden gewoon 'onder den blauwen hemel'. Was de markt gedaan, dan werd het afval 'vol bloet ende slijm' of op het kerkhof of in het portaal van de kerk neergegooid.

Het markten op de dag des Heren was niet het enige bezwaar van Costius. Als tweede punt bracht hij naar voren:

> Bij welcken grouwel van gieriсheijt ende onheijlicheijt men alle sondendagen een anderen grouwel van verquistinge ende beestachticheijt siet, namelijck dat de brandewijnscroegen ende winckels openstaen voor alleman ende worden selfs Borgemeesters ende Deeckenen, verswijge gemeijne personen, daer gesien, soo dat het rontom des Heeren huijs beset is met Sathans brandewijngelagen.

Slemppartijen onder de preek en de rest van de zondag dus. Net als het markten waren ook die vroeger in de stadskeuren al strafbaar gesteld. "Item soo wie bevonden wordt van den borgeren des sondaechs oft s'heijligendaechs onder de predicatie oft hoogemisse in herbergen oft anderssints te sitten drincken, sal breucken 32 stuvers ten behoeff van den heere, ten waere hij nootsaeckelick te doenm hadde; ende sal den weert oft weerdinne, die getapt sal hebben, in den selven peen vervallen ende daervoor worden geëxecuteert sonder ander vonnis." Ook in dit artikel was 'hoogemisse' op 11 november 1649 doorgehaald[7]. Veel effect zal de bepaling niet gehad hebben, want blijkens de geciteerde passage zat iedereen zondags in de kroeg, zelfs de burgemeesters en de dekenen.
De drank waaraan men zich te buiten ging was brandewijn. In de 16e eeuw was bier nog de voornaamste drank, maar werd tevens het verval van de brouwerijen ingezet. Vanaf die tijd begon het jeneverstoken op te komen. In de 15e eeuw werd brandewijn nog in de apotheek verkocht, maar in de 16e al in de taveerne. Gedronken werd hij 's morgens reeds[8]. In Helmond kennelijk in grotere hoeveelheden dan de dominee lief was of de gebruikers soms konden verdragen. Bij

'gieric heijt' zal gedacht moeten worden aan de uitdrukking 'enes gierich sijn', iemand tot zijn mikpunt maken. "Sathans brandewijngelagen' is mogelijk een woordspeling van Costius. Gelagen van Satan, de duivel, maar tevens te lezen als gelagen van sat-Hansen. Het vergelijkbare 'suijp-Hans' is onlangs nog vertaald met 'meesterdrinker'[9]. Maar mogelijk is dit te ver gezocht.

Over nu tot het laatste punt van Costius' betoog:

> Noch een derde quaet dat des sondaegs te Helmont met droefenisse moet gesien worden, dat menichten van Papisten voor, onder ende nae de predicatien luijledich gaen en staen op de mart met troepen, snappende, spottende, lachende ende juijchende; andere de cloot scietende of de bal slaende, de straeten woelende van 'tlediche geboefte, 'twelck rontomme de kercke ende op de marckt onder den Godtsdienst speelt en raest. Hiertegen wort de kercke geen hant noch hulpe geboden, 'tsij vanden Heer ofte schout, 'tsij vande algemeene of bijsondere Regeerders als Raets of Magestraets Persoonen. Dan dat de schepenen vande religije tselve geerne souden weeren, soose seggen, doch maken maer een Lidt in de Regeeringe, waertegen haer ordinaer stellen de twee andere Leden, teweten twaelf Paepsche deeckenen en twee regerende Borgemeesters, waerbij dan comende de nonchalance vanden Heer van Helmont. Comt alsoo de wijse ende heijlige ordre vanden Heer aller Heeren gevioleert te worden ende soo de wacters niet en wachten ende Uw H.M: niet bekent en maeckten, soudet van haren handen geeijschet worden; ende daerom bidde se ootmoedelijck om de eere Godes ende liefde Jesu Christi dat Uw H:m: als oppervoetsterheeren van Godts kercke, jae als eerste Vaders vande kercke te Helmont etc. dese soo openbare en grouwelijcke schendinge vanden dach des Heeren doch gelieven te doen cesseren door approbatie ende poenale ordinantije der naevolgende artijckelen.

Klootschieten

Colf

Beide afbeeldingen ontleend aan de unieke prent met 42 (48) kinderspelen in houtsneden, bekend staande als de KOG-prent

Hier hekelde Costius het onder, voor en na de preek staan te niksen ('luijledich staen') op de markt. Ledigheid is des duivels oorkussen. Het leidde tot allerlei kwaad. Vervuld van de vreze des Heren rekende de dominee daar kennelijk ook alle luidruchtigheid en dartelheid onder. Geboefte was het, jong en oud, meer geneigd naar een partijtje colf of klootschieten, dan naar het aanhoren van Gods woord.

Een enkele toelichting op genoemde spelletjes.
Klootschieten werd gespeeld met een met lood verzwaarde houten bal, de kloot. Die moest men, onderhands werpend, in en vooraf bepaald aantal beurten een zo groot mogelijke afstand zien laten af te leggen. 'Rollen met den bol' werd het ook wel genoemd[10].
Colf speelde men met stokken met houten, ijzeren en later ook loden koppen en leren ballen gevuld met koeienhaar. Het was de bedoeling de bal in zo weinig mogelijk slagen naar een bepaald punt, twee colfpaaltjes of twee gaten in de grond, te spelen. Colf is hier welbewust met een c geschreven, ter onderscheiding van het latere kolf met een k, dat gespeeld werd met ander materiaal, andere spelregels en een andere telling[11].
Volgens Frenken werden er in Helmond in de 17e eeuw ook nog andere volksspelen beoefend, zoals kaarten, dobbelen, klossen (= beugelen) en kegelen[12].

Omdat Costius niet de minste medewerking van de katholieke bestuurders kreeg en de protestantse schepenen hun stem in de stadsregering nauwelijks konden laten gelden, voelde hij zich verplicht de Staten-Generaal zelf om maatregelen tegen de gruwelijke schending van de Dag des Heren in Helmond te verzoeken. En tegen enkele andere zaken, die dringend om ingrijpen vroegen. Zeven had hij er op een rijtje gezet. Dat waren:

1. Dat des sondaegs op de mart of elders te Helmont geen vleesch, noch andere waren publijckelijck en mogen vercocht worden, op seeckere sware poene, in conformite als te

C. van de Passe, "De maand februari" (met vastenavondvermaak)

Eijnthoven, ten Bosch en op andere plaetsen ende steden geschiet.

2. Dat op papen heilige dagen de winckelen van ordinare winckeliers moeten geopent worden ende dat geene martdach om eenigen papen h. dach verleijt en werde, soo de magestraet van Eijnthoven etc. hebben gereformeert.

3. Dat die op sondach voor of onder de predicatien optrecken met trom ende vaendel langs de straten ende op der papen sacramentsdach optrecken met vaendels daer sancten of sanctinnen beelden instaen, rode charpen ende boergoendische cruijcen, door den heer fiscael mogen gestraft worden volgens de placcaten, alsoo de schout tot Helmont door sijne geduerige processen ende verwerringen nieten bij de hant en neemt.

4. Dat die heidensche vastels-avonts gasten die voorleden vastelavont ende voordesen soo grouwelijck catten en gansen etc. levendich, publijck op de mart, sittende op paerden, met vrouwen kleederen ende duijvelsche aengesichten, hebben getrocken, door den Heer fiscael mogen gestraft worden.

5. Dat den schoutet van Helmont gelastet worde niet t'accorderen met de contraventeurs tegen het Echtreglement sonder het derde part, volgens den Articul 95, vooraf aen den Armen te doen hebben, want hij tot noch heeft geaccordeert alleen tot sijnen voordeele, het derde part praeterierende ende alsoo de Diaconen of Armmeesters geen coërcerende macht en hebben blijven de Armen gefrustreert van het hare.

6. Dat de schepens vande gereformeerde religije tegen d'oppositije der paepsche borgemeesters ende deeckens mogen singulierlijck geautori-

Titelprent van een editie van "Wider den Sauffteufel", 1562

seert sijn dat de ingesetenen vande Religije niet overschat en worden boven haere nabueren ende die van gelijcke middelen sijn in eenige stadtslasten, alsoo eenige huijsgesinnen vande Religije alrede afwijcken ende andere op haer vertreck staen, door datse vande paepsche setters ende beurmeesters boven andere geschat worden, waerdoor de gereformeerde kercke sal comen te vergaen.

7. Dat, terwijle de heer ende sijnen schout ende de gansche Regeeringe, selfs schout ende vorster, met malckanderen overhoop liggen, die twee of drije ruijters vanden Lantdrossaert Ravenswaeij te Helmond woonende, des sondaegs mede opsicht mogen nemen op die straetjongens, dobbelaers, brandewijnsuijpers, ledichgangers, die voor ende onder de predicatien op de mart dicht bij de kercke gaen ende staen met groote troepen, juijchende ende bespottende die uijt of in de kercke gaen, dat haer gelast mocht werden, indien sij niet in de kercke en willen comen, datse ten minsten cort voor ende onder de predicatie haer binnens huijs, van voor de kerck ende mart onthouden ende dat deselve ruijters soodanige eerst den officier ende bij faute vande devoiren des officiers den fiscael mogen overbrengen ofte haeren heere den Lantdrossaert, opdat geen sondendach, coopdach, speeldach, suijpdach ende duijvels-dach vanden Heeren dach gemaeckt en worde.

Als nieuw punt voerde Costius hier de schuttersgilden op, die zondags onder de preek en op Sacramentsdag door de straten trokken. Zulks getooid met rode sjerpen en vaandels meevoerend met bourgondische kruisen en afbeeldingen van allerlei heiligen ('sancten en sanctinnen'). 'Afgodische' tekenen voor de protestanten en een regelrechte belediging van de Republiek. De Grote Kerkelijke Vergadering van Den Bosch, waar Costius verscheidene malen had 'inge-

staan', had er in 1648 al herhaaldelijk tegen gefulmineerd. Het jaar daarop was er door de Staten-Generaal wel een resolutie tegen uitgevaardigd, maar omdat men vergeten had daarin een straf op overtreding op te nemen, had dat niet veel geholpen. De ene schout uit de Meierij na de andere had er vervolgens op aangedrongen zulks alsnog te doen[13]. Dat die resolutie ook in Helmond niet het beoogde effect gesorteerd heeft is genoegzaam bekend uit Frenkens Oude schutsgilden van Helmond. Op zondagmorgen 15 april 1657 waren de gildebroeders van de schutterij van de Zeven Weeën 'met publicque vandel, trom ende pijpen' door de straten van de stad getrokken, uitgerekend op het moment dat de 'toehoorders' ter kerke gingen. De kerkeraad had daarop een doleantie doen uitgaan, waarin trouwens ook de hier reeds gememoreerde vleesverkoop op zondag en talrijke geopende brandewijnkroegen waren opgevoerd[14].

Absoluut verwerpelijk waren de zeden en gewoonten van de Helmonders op vastenavond. Er was er net weer een gevierd. Gekleed in vrouwenkleren en getooid met duivelse maskers had men daarbij op de markt weer de afschuwelijke vertoning van het gansrijden en katknuppelen opgevoerd. Bij het eerste moest men, gezeten op een paard, een ondersteboven aan een touw gehangen levende gans de kop af zien te trekken[15].
Zo mogelijk nog barbaarser was het katknuppelen. Daarbij werden katten opgesloten in een aan een wip opgehangen ijzeren traliekooitje, dat steeds heen en weer door een vuur werd gewipt[16].

Andere zaken, waarin voorzien moest worden betroffen misdragingen van de schout en de zetters. Het laatste artikel van het Echtreglement, art. 95, bepaalde dat van alle wegens overtreding opgelegde boetes één derde deel aan de armen diende te komen. Maar de diakenen of protestantse armmeesters hadden nog nooit een cent gezien. Tot nog toe had de schout alleen maar naar zichzelf gerekend.
Juist het omgekeerde deden de zetters. Die hadden er een handje van de protestanten uit de stad zwaarder

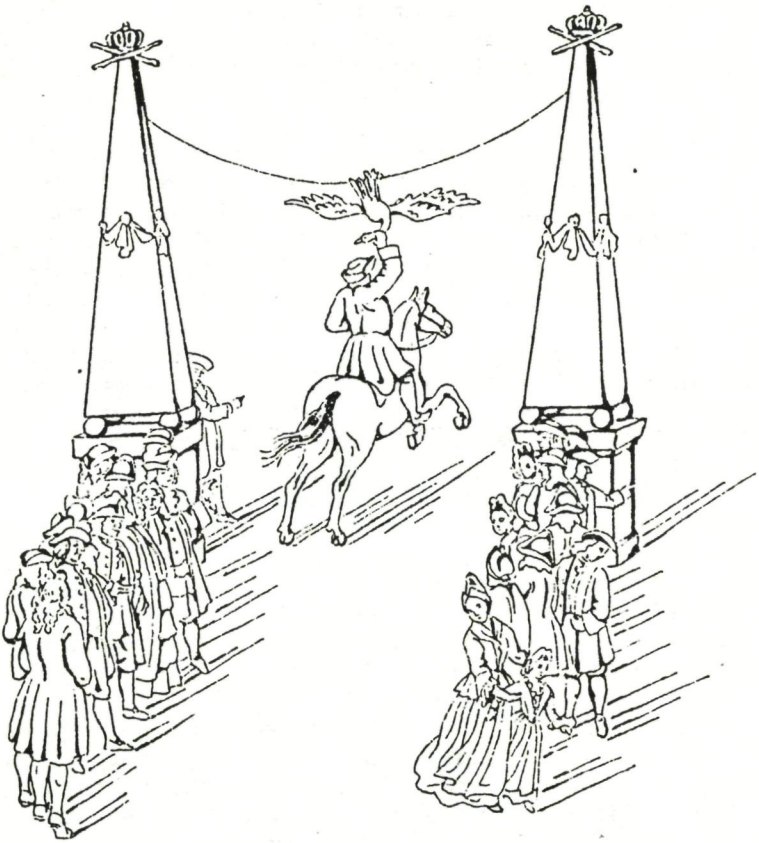

Gansrijden, tekening, 1709

te belasten dan de niet-protestanten.

Allereerst zou echter opgetreden dienen te worden tegen het verstoren van de gewenste zondagsrust tijdens de protestantse diensten. Omdat men op de bevoegde functionarissen in deze, de heer, de schout en de vorster, geen staat kon maken, stelde Costius voor de in de stad woonachtige ruiters van de landdrost daarvoor in te zetten.

Of de gevraagde maatregelen inderdaad ook door de Staten genomen zijn heb ik niet nagezocht, maar mocht dat het geval geweest zijn, dan is er niet veel van terecht gekomen. Dat is af te leiden uit een nieuwe klaagbrief van Costius, d.d. 25 februari 1659[17].
Het zondags op de markt vlees verkopen was op 13 juni 1658 wel van 'onder de blauwe lucht' verhuisd naar een aan de markt staande paardenstal, maar het 'sondenwerck' begon allengs weer de straat op te kruipen. Brandewijkroegen waren er onder de preek inmiddels niet minder, maar juist meer open. De gilden bleven met al hun verboden attributen optrekken. Begin februari was Costius zelf, met zijn uit de kerk komende toehoorders, voor 'geusenhonden, brocketers, soppeneters, en soortgelijk fraais meer uitgemaakt. "Ach wat schorter al aende Meijerijsche Reformatije", aldus de gekwelde predikant, "prediken en helpt niet, raetshuijsen sijn hier suijphuijsen, sondagh sondendagh en verkeeren is hier leeren."

De vertwijfeling, die uit deze woorden spreekt zal mede ingegeven zijn door het tijdstip waarop ze werden neergeschreven. Het was weer vastenavond in Helmond, een dag, waarop Costius zich er een volslagen vreemdeling moet hebben gevoeld. Hij heeft ook niet nagelaten zulks te verwoorden, in bijbelse termen uiteraard.
"Ende wat betreft <u>het vastelavont</u>, die is op huijden ende gister, 24 ene 25 febr., soo schandelijck ende grouwelijck gepleegt, dat ick ende anderen met mij, al stichtende uijt den 120. psalm moeten seggen:
O wee mij, dat ick een vreemdeling ben in

Mesech, dat ick inde tenten Kedars woone."
Dat is, aldus een verklarende voetnoot in de Statenvertaling (en uit deze citeerde Costius letterlijk), "onder een onheilig en goddeloos volk, gelijk de nakomelingen van Mesech en Kedar waren. Zie Gen. 10:2 en 25:13."

NOTEN

1. J.J.F. de Waal, 'Helmond in Guicciardini's Beschrijving van de Nederlanden', De Vlasbloem 2 (1981) 57-92, aldaar 58, 62-63, 67.

2. Beschrijvinghe van alle de Neder-landen . . . door M. Lourijs Guicciardini (facs.ed. Haarlem 1979) 29-30.

3. Algemeen Rijksarchief (ARA), archief Staten-Generaal, inv.nr 5017 (lias lopende 1658 januari-mei): Rekest van Cornelis Costius, lectum 20 maart 1658.

4. A.M. Frenken, Helmond in het verleden (herdruk Helmond 1975) I, 82.

5. Idem, I 85.

6. M.W. van Boven, "De keuren van de stad Helmond", De Vlasbloem 6 (1985) 79-96, aldaar 92.

7. Idem, 86.

8. L. Burema, De voeding in Nederland van de middeleeuwen tot de twintigste eeuw (Assen 1953) 76-77.

9. Dirck Pietersz. Pers, Suyp-stad of Dronckaerts Leven: tekstuitgave met inl. en aant. door J.E. Verlaan en E.K. Grootes (Culemborg 1978) 101.

10. Jan Pluis, Kinderspelen op tegels (Assen 1979) 156.

11. Colf, Kolf, Golf: van middeleeuws volksspel tot moderne sport (Zutphen 1982) passim.

12. A.M. Frenken, Helmond. . . I, 127.

13. J.W. Hagen, ""Met veel schiettens van roers": een verslag van het papegaaischieten in Eersel in 1656", te verschijnen in De Gildetrom.

14. A.M. Frenken, De oude schutsgilden van Helmond (Helmond 1922) 30-33.

15. Theo Fransen, Carnaval ontmaskerd? (Maasbree z.j.) 81.

16. Jozef Cornelissen, Nederlandse volkshumor op stad en dorp, land en volk (5dl., Antwerpen z.j.) III, 175-176.

17. ARA, Archief Staten-Generaal, inv.nr 5020 (lias lopende 1659 januari-mei): schrijven van Costius d.d. 25 februari 1659, lectum 1 maart 1659. Door zware beschadiging is de tekst niet meer compleet.

SCHRIJFWERK VAN EEN HELMONDSE SCHOOLJONGEN ANNO 1690.

W.J. Eijs.

Bij mijn onderzoek naar de genealogie van de Helmondse familie Sanders, die in december vorig jaar verscheen onder de titel Sanders uit Helmond, stuitte ik bij toeval op een stukje schooljongensschrijfwerk van bijna 300 jaar geleden, dat hierbij is afgedrukt, zowel in het oorspronkelijke schrift als in hedendaagse letters.

Schrijver is Hendrick Jan Sanders, gedoopt te Helmond 9 mei 1677 als zoon van Jan Hendricx Sanders, weversbaas en rijder op Haarlem, en Christina van Brussel.

"Anno 1690, den 19 mey in Helmondt", zoals hij er zelf boven zette, schreef hij in keurig handschrift enkele verzen over uit het Evangelie van Johannes (Joh. XX, 19-21), gevolgd door het in die dagen gebruikte alphabet. In de kantlijn oefende hij nog een aantal malen op het moeilijke woord 'hebbende', dat in de tekst voorkwam. Het geheel ondertekende hij eigenhandig met "Hendrick Jan Sanders".
Hij was toen net 13 jaar oud. Hij schreef dit - waarschijnlijk op een onbewaakt moment - op de achterzijde van een brief, die zijn vader geschreven had aan de secretaris van Mierlo over een grondkwestie. Vader Sanders zal achteraf wel niet blij geweest zijn met de schrijfprestaties van zijn zoon, maar hij besloot de brief toch maar te verzenden. De secretaris van Mierlo zocht in de oude registers het gevraagde op en gebruikte de ontvangen brief daarbij als bladwijzer. Op deze wijze kwam met het Mierlose register ook het schooljongensschrijfsel terecht in het Rijksarchief in 's-Hertogenbosch, waar schrijver dezes het drie eeuwen na datum weer terugvond.

Bij deze vondst kan nog worden aangetekend, dat hieruit blijkt, dat in een katholiek gezin al in 1690 een bijbel aanwezig zal zijn geweest, en dat er in Helmond in die dagen een school moet hebben bestaan, waar bijzonder goed schrijfonderwijs gegeven werd.

Hoogduytsche Schrift

Als het dan avont was, op den zelven dagh dat verre
onder als de deuren gesloten waren om de vreese der Joden
quam Jesus onder stont int midden onder zijne leerlingen
zijn liedren onder dit gesegt hebbende toonde hij zijne
handen onder zijne zijde de discipelen dan vrolijck gelooft
als zij den heere zagen Jesus zeide wederom tot zijne
vrede zij u liedren gelijckerwijs de vader mij gesonden
heeft zende ick ook u liedren Evangelium Joannes Capi

gebbende
gebbende
gebbende
gebbende
gebbende
gebbende
gebbende
gebbende

A B C D E F G H I K L M N O
P Q R S T V X Y Z

Hendrick van Sandert

A° 1690 den 19 Meij in Helmondt

Als het dan avont was op den zelven eersten dage der weke
hebbende
ende als de deuren gesloten waren om de vreese der Joden
quam Jesus ende stont int midden ende zeijde tot haer vrede
hebbende
zij u lieden ende dit gesegt hebbende toonde hij haer zijne
hebbende
handen ende zijne zijde de discipelen dan wierden verbleijt
hebbende
als zij den Heere zagen Jesus zeijde wederom tot haer
hebbende
vreede zij u lieden gelijckerwijs de vader mij gesonden
heeft zende ick oock u lieden Evangeliom Joannes Capittel
hebbende

---

hebbende A B C D E F G H I/J K L M N O
hebbende
P Q R S T U/V W X x x Y Z

Hendrick Jan Sanders

DE NAAM WESSELMAN VAN HELMOND VERDWENEN?

T.L. Korporaal.

In 'Helmonds Heem' van december 1988 schreef ons lid Jan Zeeuwen dat met het overlijden van de jonkvrouwen Elisabeth Maria Margaretha (overleden te Velp 11 mei 1987) en Emilie Suzanne Marie (overleden te Wassenaar 29 juni 1987), dochters van Jonkheer Carel Frederik Wesselman van Helmond (1859-1918) en Jonkvrouwe Anna Maria Emelia Arnoldina de Jonge van Zwijnsbergen (1858-1955), de naam Wesselman van Helmond was verdwenen en zo concludeerde hij: "Een - ten dele- Helmonds hoofdstuk is afgesloten." Mevrouw M.J. Biemond-Kam reageerde vervolgens op dit artikel in 'Helmonds Heem' van maart 1989. Zij vulde het artikel aan met een aantal persoonlijke herinneringen.

Daar ik thans voor een andere studie bezig ben met onderzoek naar de familie Wesselman lijkt het mij goed een juiste voorstelling van zaken te geven en te verwijzen naar het 'Nederland's Adelsboek', jaargangen 1953 en 1987.
Ik neem de draad dan op bij de jongste zoon van bovengenoemde Jhr. Carel Frederik Wesselman van Helmond: Emile Adriaan Pieter Wesselman van Helmond (geboren te Helmond 20 oktober 1864, overleden te Helmond 15 december 1937), die op 15 mei 1900 te Helvoirt in het huwelijk trad met Jkvr. Gualteria Anna de Jonge van Zwijnsbergen (geboren te Helvoirt 13 februari 1881, overleden te Helmond 14 augustus 1950).
Uit dit huwelijk werden - allen te Helmond - zes kinderen geboren:

* Een levenloos kind op 21 november 1900;
* Reiniera Maria Cornelia, geb. 30 mei 1902, overleden te Bakel 22 juni 1986, gehuwd te Helmond 31 januari 1948 met Jhr. Lodewijk Clement de Jong van Beek en Donk;
* Carel Frederik, geb. 23 mei 1905, overleden te Hilversum 17 maart 1984, gehuwd te Helmond 18 oktober 1947 met Gabrielle Marie Mathilde Elise Smeets;

* Emilie Susanna Maria, geb. 18 november 1906, gehuwd te Helmond 6 november 1928 met Jhr. Jan Franciscus Willem de Jong van Beek en Donk;
* Adriaan Pieter, geb. 30 mei 1908, overleden te Nijmegen 8 november 1968, gehuwd te Helmond 18 september 1947 met Jkvr. Pauline Christine Greven;
* Marinus Gilles Bonifacius, geb. 20 januari 1911, overleden te Helmond 11 februari 1911.

Vervolgens zijn er twee lijnen door te trekken:

1. Uit het huwelijk van Jhr. Carel Frederik Wesselman van Helmond, die aanvankelijk als administrateur op de tabaksonderneming Tebing Tinggi (Zuid-Sumatra) had gewerkt, werd in deze plaats op 5 oktober 1949 Jhr. Carel Frederik Wesselman van Helmond geboren. Hij koos als beroep verkeersvlieger en in het Adelsboek staat dat hij later account manager werd.
   Op 25 juni 1977 trouwde hij in Blaricum Corona Antonia Maria Jolles (geb. te Blaricum 26 oktober 1953).
   Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren:
   * Jkvr. Angeline Danielle Wesselman van Helmond, geboren te Bloemfontein (Zuid-Afrika) 26 januari 1979 en
   * Jhr. Carel Frederik Wesselman van Helmond, geboren te Johannesburg (Zuid-Afrika) 2 augustus 1980.
2. Uit het huwelijk van Adriaan Pieter Wesselman van Helmond, bouwkundig ingenieur en verbonden aan het Ingenieurs- en architectenbureau v/h J. van Hasselt en De Koning te Nijmegen werden drie kinderen geboren:
   * Jhr. Emile Adriaan Pieter Wesselman van Helmond, geboren te Nijmegen 25 november 1950, werkzaam als goud- en zilversmid. Hij trouwde 20 juli 1984 in Schwechat (Oostenrijk) met Olga Maria Elisabeth Gabriele Gräfin Marenzi von Tagliuno und Talgate;
   * Jhr. Joan Duco Wesselman van Helmond, geboren te Nijmegen 22 januari 1952. Huisarts. Hij trad 25 augustus 1984 in het huwelijk met Jeanne Elisa-

beth Blussé van Oud Alblas. Uit dit huwelijk werd 6 december 1986 in Leiden Jhr. Duco Adriaan Gilles Wesselman van Helmond geboren.

* Jhr. mr. Arent Goert Johannes Wesselman van Helmond, geboren te Nijmegen 11 november 1953, van beroep advocaat en procureur.

Conclusie van deze opsomming: De naam Wesselman van Helmond mag dan uit Helmond zijn verdwenen, doch leeft buiten onze stadsgrenzen nog steeds voort! Zoals het zich nu laat aanzien, is het instandblijven van de naam Wesselman van Helmond de komende tijd wel gewaarborgd!

DE ELZAS.

J.J.F. de Waal.

(Dit artikel is een gewijzigde en uitgebreide versie van het stukje dat op 7 september 1989 van de hand van J. de Waal in de rubriek 'Uit de stadscomme' van het Helmonds Dagblad, pag. 4, is verschenen onder de titel 'Elzassers actief in Helmondse industrie.')

Het nieuwe winkelcomplex dat in combinatie met een ondergrondse parkeergarage en 39 appartementen in het hart van Helmond gebouwd is, vormt met de reeds bestaande Passage C. de Elzaspassage. Deze naam is afgeleid van De Elzas, een tot voor kort bekende straat, die op de meest recente plattegrond van de stad niet meer voorkomt[1]. Toch hebben de huurders van de appartementen het adres Elzas gekregen. De Elzas blijkt nu de inham tussen 't Speelhuis en het appartementengebouw te zijn, aan welke inham de appartementen alsook de ondergrondse parkeergarage hun ingang hebben. Door de veranderde situatie is deze Elzas nogal van de oorspronkelijke plaats verwijderd komen liggen.

De Elzaspassage is op 8 september 1989 officieel geopend, al betekende die handeling voor het oude deel, de voormalige Passage C., in feite niet meer dan een heropening met naamsverandering. Het nieuwe deel van de Elzaspassage beslaat het vroegere parkeerterrein aan de Watermolenwal ten zuiden van 't Speelhuis en achter de kledingzaak van C & A. Vóór het begin van de bouw in 1988 bedoelden velen in Helmond met De Elzas alleen dit parkeerterrein, maar oorspronkelijk was De Elzas een smalle doodlopende steeg die daar ten zuiden van lag of er gedeeltelijk mee samenviel. Toen de gemeenteraad op 27 december 1920 besloot de 'Slop a/d Havenweg' voortaan De Elzas te noemen, werd daarmee vastgelegd, wat in het spraakgebruik al bestond. Vanuit deze slop keek men in de richting van de Aa en de Havenweg. De ingang van De Elzas lag echter aan de Watermolenwal, want ter hoogte waar nu het straatje de Oude Aa uitkomt

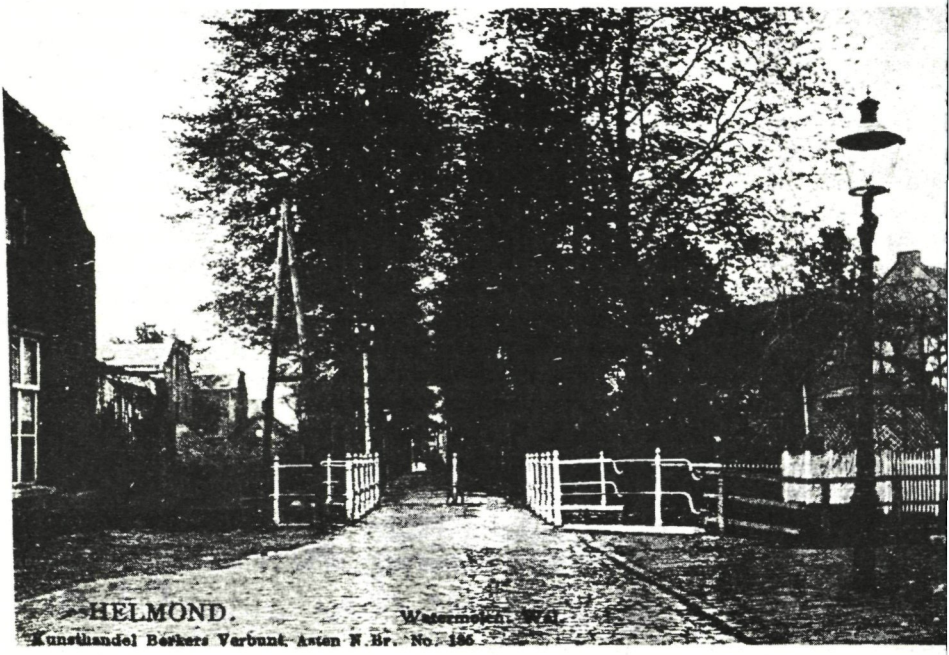

OP DE PLAATS VAN DE ELZAS-PASSAGE 1932

Het in 1883 aangelegde brugje over de Aa bij de watermolen van Neles. Rechts in be ziet u de leerlooierij van Frits Stevens. Achter de bomenrij links staan N.V. Rama Textielfabrieken.

scheidde het riviertje de Aa in 1920 nog de Havenweg van de Watermolenwal. De Elzas was een van de zevenenveertig nieuwe benamingen die destijds in verband met de huisnummering aan de talrijke Helmondse sloppen gegeven moesten worden. Volgens de summiere toelichting in de bijlage van het raadsbesluit van 27 december 1920 werd bij het vinden van geschikte namen zoveel mogelijk met in de volksmond gebruikelijke benamingen en met plaatselijke toestanden rekening gehouden.

De Elzas is geen oude straatnaam. Dat deze door de volksmond gegeven is, zoals vaak gebeurt, maakt een verklaring van de herkomst onzeker. De Elzas doet natuurlijk onmiddellijk aan de gelijknamige landstreek in Noordoost-Frankrijk denken. Van tijd tot tijd hoort men beweren of leest men dat de vroegere Helmondse steeg naar die landstreek genoemd werd omdat daar het merendeel van de arbeiders dat in de fabriek van J.C. Schrörs werkte, vandaan zou zijn gekomen[2]. Schrörs vestigde zich in 1871 vanuit zijn geboorteplaats Gladbach (nu Mönchen-Gladbach) te Helmond, waar hij op de plek die later De Elzas zou heten een machinale kam- en rietmakerij (onderdelen van een weefgetouw) begon. In 1887 werd er een twijnerij aan verbonden. Als men in een overzicht leest dat de fabriek van J.C. Schrörs in 1900 vijfentwintig arbeiders telde, kan men zich afvragen of er wel ooit zoveel Elzassers hebben gewerkt dat het voor de hand lag om dat stuk Helmond De Elzas te noemen.

Indien het verhaal over uit de Elzas afkomstige arbeiders in de fabriek van J.C. Schrörs niet klopt, zou het om de fabriek van een andere plaatselijke ondernemer kunnen gaan. Vóór 1871, het jaar van de komst van J.C. Schrörs, hebben in de vorige eeuw vermoedelijk amper of een te verwaarlozen aantal Elzassers in Helmond gewoond.
Om dat te kunnen constateren beschikken we over een staat van de bevolkingssamenstelling van Helmond uit het bekende proefschrift van W. Harkx over de Helmondse textielnijverheid in de periode 1794-1870[3].

Jammer genoeg behandelt Harkx in zijn proefschrift de periode na 1870 niet. Genoemde staat vermeldt de geboorteplaats van de Helmondse ingezetenen in de jaren 1810, 1840, 1849, 1859 en 1869. Van de 2524 ingezetenen, die de stad in het jaar 1810 telde, waren er 24 in België, 30 in Duitsland en 8 in andere landen of onbekende plaatsen geboren. Betreffende de jaren 1840, 1849, 1859 en 1869 luiden die getallen achtereenvolgens: 4543, 5117, 5804 en 6454 ingezetenen, waarvan er 99, 112, 118 en 109 in België, 60, 67, 50 en 55 in Duitsland en 6, 4, 4 en 14 in andere landen of onbekende plaatsen geboren zijn. Gelet op het feit, dat de Elzas gedurende de negentiende eeuw tot 1871 de Franse nationaliteit heeft gehad, zou het aantal van in de buitenlandse Elzas geboren personen dat in de opgesomde jaren eventueel te Helmond heeft gewoond, van minstens 4 tot hoogstens 14 kunnen variëren.

In de oudere straatnamen van Helmond worden geen andere landstreken dan de Elzas genoemd. Wellicht concentreerden de Elzassers zich meer op één plek in de stad of vielen ze als groep bij de Helmonders op. Mogelijk waren aan de straten waar Belgen en andere Duitsers dan Elzassers woonden of werkten al namen gegeven.
Zo'n concentratie van streek- of landgenoten op bepaalde plekken zou op zich zelf niet vreemd zijn geweest. In het Eindhovense stadsdeel Strijp ligt bijvoorbeeld het Drents Dorp. De huizen die de onderneming Philips tegen het eind van de jaren twintig in deze wijk heeft laten bouwen, werden aanvankelijk vooral door mensen uit de provincie Drente bewoond. Een gedegen onderzoek om een afdoend antwoord te krijgen op de vraag naar de herkomst van de straatnaam is tijdrovend en misschien wel onmogelijk.
Dat er betrekkingen tussen Helmond en de Elzas in Frankrijk of Duitsland zijn geweest staat vast. Toen P. Fentener van Vlissingen in 1860 een colorist voor zijn bedrijf zocht, had hij contacten met twee personen uit Mulhouse, waar eveneens katoendrukkers

werkten[4]. Het verhaal gaat dat uit de buitenlandse Elzas afkomstige katoendrukkers, die bij Fentener van Vlissingen in dienst waren, in de Helmondse steeg hebben gewoond. Verder is van minstens twee Helmondse ondernemers, G. Coovels (1844-1916) en W. Prinzen (1847-1919), bekend dat ze in de vorige eeuw hun opleiding in Mulhouse hebben gevolgd[5]. Dan is er nog de aanwijzing van mevrouw M. Biemond-Kam, waar ze het in haar 'Jeugdherinneringen aan Helmond' heeft over de mobilisatie van 1914 en de reactie van haar overbuurvrouw in de Mierloseweg, die uit de toen nog Duitse Elzas afkomstig was[6].

Op de bekende kaarten van Helmond van vóór de negentiende eeuw komt ter plaatse waar De Elzas gelegen heeft geen weg of bebouwing met huizen voor. Het minuutplan, de oorspronkelijke, in 1832 vastgestelde kadastrale kaart, geeft in het gebied van het nieuwe deel van de Elzaspassage de percelen van een zevental eigenaren en vruchtgebruikers te zien. De grond was in gebruik als erf, moestuin en weiland. Er stonden enkele schuren en er groeide hakhout. Aan de (Watermolen)wal bevond zich in 1832 één bedrijf, een looierij, op naam van A. Swinkels. Daar had ook F. Stevens een leerlooierij toen de nabijgelegen steeg in 1920 De Elzas genoemd werd. De looierij met haar stinkende sloot is vóór de Tweede Wereldoorlog verdwenen, waarna er huizen van de Erven van Sjefke van Thiel zijn gebouwd.
Hiernaast stond aan de Watermolenwal, naar de (Oude) Aa toe, een herenhuis met daarachter een fabriek. De zijkant van deze beide gebouwen vormde de noordelijke wand van De Elzas, terwijl de zuidelijke wand van de steeg aan percelen van bewoners van de Veestraat grensde. Er lag ook een sloot met een brugje erover dat door de geestelijken van de Heilig-Hartparochie gebruikt werd als ze van hun pastorie op de hoek van de Havenweg en de huidige Oude Aa door De Elzas naar de Heilig-Hartkerk aan de Veestraat gingen via de achterzijde van dit gebouw.
In het genoemde herenhuis aan de Watermolenwal was grotendeels de Helmondse afdeling van het Rode Kruis

met de centrale verbandkamer gevestigd en tenslotte ook Nestor, een bureau voor kantoormachines, -meubelen en -artikelen, tevens kopieerinrichting. Jac. Ottenheijm had in het fabriekspand achter het herenhuis geruime tijd een meubel- en timmerbedrijf. Bovendien zat er de firma We-Be. Tot aan de afbraak, halverwege de jaren zestig, was het pand nog in gebruik als stoffeerderij van het warenhuis van V & D.
De Elzas liep dood op percelen van aan de westzijde van de Markt wonende Helmonders, zoals W.J.H. Prinzen, fabrikant F.G. van Thiel en banketbakker C.J. van der Korput, die er omstreeks de naamgeving van de steeg in 1920 woonden[7].

Toen eind jaren zestig in De Elzas en noordelijke omgeving het meeste was afgebroken, is men dit gebied het Elzasterrein gaan noemen. Het huis waar H. Jonkergouw lang zijn dierenartsenpraktijk uitoefende en dat dicht bij het intussen op de oude Watermolenwal verrezen Speelhuis stond, werd in 1982 als laatste gesloopt. Nu is het terrein dan weer bebouwd en leeft de naam die in 1920 aan een slop werd gegeven, voort in de op 8 september 1989 geopende Elzaspassage, het winkelhart van Helmond.

NOTEN

1. Helmond, plattegrond met volledig straatnamenregister. Uitgave: Falkplan-Suurland BV, Eindhoven. Met medewerking van de gemeente Helmond. 9e druk, z.j. [1989]. ISBN 90 28 70789 1. Deze voor fl. 6,95 verkrijgbare plattegrond bevat blijkens publikaties in het Helmonds Dagblad meerdere fouten.

   In De Vlasbloem, historisch jaarboek voor Helmond, (verder aan te halen als 'De Vlasbloem') deel 3 (1982) is op blz. 128 te lezen, dat de in 1969 geopende overdekte winkelgalerij officieel Passage C. (C. van Centrum) werd genoemd ter onderscheiding van eventuele toekomstige passages. Het omgekeerde is in 1989 echter gebeurd. De uitbreiding van de reeds bestaande Passage C. is Elzaspassage gaan heten en heeft haar naam tevens aan die bestaande Passage C. gegeven. Om verwarring te voorkomen is nu dus uitgerekend de oorspronkelijke naam Passage C. verdwenen!

Dit artikel over de Elzas is geschreven aan de hand van bronnen, die om de leesbaarheid van de tekst te bevorderen, hier niet alle in afzonderlijk e noten worden aangehaald. Een aantal van die bronnen is na lezing van de tekst echter wel op te sporen. Het artikel berust op mondelinge inlichtingen en verder op gegevens uit grotendeels bij de gemeentelijke archiefdienst van Helmond aanwezige foto's en fotoboeken, adresboeken, plattegronden, kadastrale kaarten met bijbehorende registers, gemeenteraadsnotulen, documentatie, in 'De Vlasbloem' verschenen publikaties over de plaatselijke straatnamen etc.

2. De Vlasbloem, deel 3 (Helmond 1982) 14; idem deel 5 (Helmond 1984) 136.
G. van Hooff, Ermoei troef. De Helmonders, 1850-1914 (z.p., z.j.)[Helmond 1978] 17.

3. W.A.J.M. Harkx, De Helmondse textielnijverheid in de loop der eeuwen. De grondslag van de huidige textielindustrie, 1794-1870 (Tilburg 1967) 205.

4. W.A.J.M. Harkx, a.w. 206.

5. W.A.J.M. Harkx, a.w. 180-181 en 185.
G. Coovels bezocht de 'Ecole théorique et pratique de tissage mécanique' te Mulhouse in 1864. Van W. Prinzen is het jaar van zijn verblijf te Mulhouse onbekend.
Het verhaal dat in De Elzas te Helmond uit de buitenlandse Elzas afkomstige arbeiders of katoendrukkers hebben gewoond, schijnt door J.J.M. Heeren verspreid te zijn. Volgens G. van Hooff te Helmond waren in de buitenlandse Elzas katoendrukkers werkzaam. G. van Hooff deelde mij verder mee dat J.J.M. Heeren het ook ergens heeft over een vroeger te Helmond bestaande Vlaamse hoek, genoemd naar de daar wonende Vlaamse textielarbeiders. Wat van deze beweringen klopt is door mij niet onderzocht.

6. Helmonds Heem, jrg. 1982 afl. 3, 79.

7. Misschien moet er een verband gezocht worden tussen de naamgeving van De Elzas, de Helmondse steeg, en de opleiding van W. Prinzen uit helmond in de buitenlandse Elzas destijds. W.J.H. Prinzen, die op 14 februari 1919 is overleden, dus kort voor de naamgeving van De Elzas, woonde aan de Markt te Helmond. De achterzijde van het perceel waarop zijn huis stond, grensde aan de achterzijde van de Heilig-Hartkerk en aan De Elzas.

PARTICULIERE ARCHIEVEN BIJ DE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST.

J. van der Heijden.

Particuliere archieven

Een van de hoofdtaken van de gemeentelijke archiefdienst is het beheren en beschikbaar stellen aan onderzoekers van de archieven van de gemeentelijke overheid, die ouder zijn dan ca. 30 - 50 jaar. Om onderzoekers in de gelegenheid te stellen zich zo genuanceerd mogelijke meningen te verschaffen zijn archiefdiensten er toe overgegaan om ook archieven van niet-overheidsinstellingen te verwerven. Het huisarchief van de heren van Helmond, dat in 1920 samen met het kasteel door de gemeente werd gekocht, kan worden beschouwd als eerste particuliere archief in de collectie van de Helmondse archiefdienst.

Archievenoverzicht

Helaas kunnen nieuw verworven archieven niet enige tijd ter inzage gelegd worden op de studiezaal, zoals met de aanwinsten van de bibliotheek gedaan wordt. Ter compensatie worden overzichten met gegevens van alle beheerde archieven gemaakt. Het eerste 'archievenoverzicht' dat in Helmond verscheen, zag in 1979 het licht[1]. Er werden toen 34 overheidsarchieven en 28 particuliere archieven beheerd. Van deze archieven werd vermeld:

* naam van het archief
* periode, waarover het archief aanwezig is
* omvang van het archief
* eventuele beperkingen t.a.v. de openbaarheid van het archief
* eventuele aanwezigheid van een toegang op het archief
* eventuele belangwekkende literatuur over de archief(vormer).

Dit overzicht voldeed al snel niet meer. Ten eerste moesten van vele in het overzicht opgenomen archieven gegevens gewijzigd worden omdat er aanvullingen werden verworven of toegangen gemaakt. Bovendien nam het aantal nieuwe archieven spectaculair toe. Een

kaartenbak met globaal dezelfde gegevens kwam in de plaats van het overzicht. Inmiddels is deze kaartenbak ook weer vervangen. Momenteel worden ruim 300 archieven beheerd. De basisgegevens ervan worden met behulp van een computer bijgehouden en periodiek worden er diverse systematisch opgezette lijsten 'uitgedraaid', onder andere ten behoeve van de onderzoekers.

Nieuw in het archief.
Om aan de aanwinsten van archieven een grotere bekendheid te geven, dan alleen aan de bezoekers van de archiefdienst zal er in de toekomst van tijd tot tijd in dit blad mededeling van worden gedaan.
Deze keer beperk ik me tot een aantal aanwinsten en aanvullingen uit de afgelopen vier jaren.

A. Bedrijven.
Vooral grotere bedrijven hebben op hun vestigingsplaats een zekere invloed. Hun archieven zijn dan ook onder andere interessant om die invloed op de plaatselijke gemeenschap te kunnen achterhalen. Lonen, overige arbeidsvoorwaarden, stakingen, specialisatie van de arbeid, eventuele vervuiling van het milieu en hoe daar mee werd omgegaan, ondersteuning van het verenigingsleven etc. zijn enkele voorbeelden van onderwerpen van onderzoek op dat gebied. Daarnaast zijn onderzoeken naar de economische geschiedenis van een bedrijf, bedrijfstak en verschillende soorten bedrijven van belang om vergelijkingen mogelijk te maken en te weten te komen of een situatie of handelwijze als bijzonder gekenschetst moet worden of juist niet.

Sinds ca. twee jaar zijn de archieven van de volgende grotere bedrijven opgenomen in de gemeentelijke bewaarplaats:
* Cartonnagefabriek 'Het Zuiden', 1921-1973 (omvang ca. 10 meter)
* J.A. Raymakers & Co N.V., 1881-1968 (omvang ca. 30 meter)
* Koninklijke Nederlandse Machinefabriek v/h E.H.

Begemann, 1873-1981 (omvang ca. 100 meter)

Op deze archieven zijn inmiddels toegangen gemaakt, zodat onderzoek erin mogelijk is. Wel zullen onderzoekers rekening moeten houden met een beperkte openbaarheid van deze archieven. De bescheiden van de Cartonnagefabriek en van Raymakers zijn in principe openbaar als ze ouder zijn dan 30 jaar, terwijl bij Begemann een openbaarheidsbeperking geldt van 25 jaar.

In alle drie de archieven bevinden zich voldoende gegevens over de lonen van de werknemers om vergelijkingen mogelijk te maken. Van Begemann en de Cartonnagefabriek zijn de belangrijke notulen van aandeelhoudersvergaderingen en/of commissarissenvergaderingen aanwezig, maar ook (financiële) jaarverslagen en accountantsrapporten. Vooral het archief van Begemann herbergt een schat aan gegevens. Stukken betreffende licentie-overeenkomsten, patenten, kostprijzen, de bedrijfspensioenfondsen, de ziekenkas, vele grote en kleinere uitgevoerde werken (bruggen, ketels, pompen, fabriekshallen, stationsoverkappingen, installaties). Nu het archief van een van Nederlands andere grote machinefabrieken, Stork, in het Rijksarchief te Zwolle is opgenomen, behoort een diepgaande vergelijking van deze bedrijven tot de mogelijkheden.
In het archief van Raymakers zijn naast de vele loongegevens (ook van de Gemertse vestiging) voornamelijk boekhoudkundige en produktiegegevens te vinden.
Naar verwachting zal op termijn een grote aanvulling op dit archief verworven kunnen worden.

B. Welzijnsinstellingen
Door een aantal maatschappelijke ontwikkelingen, voornamelijk bezuinigingen en daaruit voortvloeiende reorganisaties, is ook het Helmondse welzijnswereldje er in een paar jaar tijd drastisch anders uit komen te zien.
Vanaf medio jaren zestig werd het sociaal-cultureel werk dat tot dan toe vooral in het patronaatswerk

onder leiding van de kapelaans gestalte had gekregen, losgekoppeld van de kerk en geproffessionaliseerd door agogen van diverse pluimage. Er ontstonden Stichtingen voor Samenlevings Opbouw (sso's) in de Helmondse wijken, die bestierd werden door vele vrijwilligers.Sociaal-cultureel werkers, opbouwwerkers, sociologen en vrouwenwerkers zorgden voor de beleidsvoorbereiding en -uitvoering van het werk.

Rond 1970 werd het Ontwikkelingsburo in het leven geroepen. Het hield zich zeer intensief bezig met het mondig maken van de Helmondse bevolking bij de vele inspraakprocedures ter realisering van de structuur- en bestemmingsplannen. Ook de begeleiding en ondersteuning van de jonge sso's en het uitvoeren van diverse stedelijke welzijnsactiviteiten - o.a. vrouwenwerk, woonwagenwerk en coördinatie van het welzijnsgedeelte van het Onderwijsstimuleringsproject (OSP) - waren belangrijke taken van het Ontwikkelingsburo. Daarnaast had het buro veel intensieve contacten met allerlei verwante instellingen, werkgroepen, commissies etc.

Per januari 1984 ging de Stichting Welzijnsbevordering Helmond (SWH) van start. Het was een federatie, waaraan alle sso's op de Mierlo-Houtse na deelnamen. Het Ontwikkelingsburo werd opgeheven. Alle ca. 100 welzijnswerkers van de sso's en het Ontwikkelingsburo kwamen in dienst van de SWH. De al uit de jaren vijftig daterende Stichting Con Brio, een instelling die zich met stedelijk jeugd- en jongerenwerk bezighield en o.a. de jongerenketen opzette, hief zich in 1988 op. Al haar taken en bezittingen gingen over op de SWH.
Vijf en een half jaar heeft de SWH in deze federatievorm bestaan. Afgelopen voorjaar kreeg een jarenlange reorganisatie haar beslag. De SWH is omgevormd tot een centrale stedelijke welzijnsinstelling, die ten behoeve van ondersteuning aan vrijwilligersgroepen in de Helmondse wijken drie wijkteams ter beschikking heeft. De SWH beheert nu ook de wijkcentra.
De sso's besloten alle te liquideren.

In het depot van de gemeentelijke archiefdienst zijn de archieven van de volgende welzijnsinstellingen opgenomen:

* Stichting Con Brio, 1953-1988 (omvang 9,5 meter)
* Ontwikkelingsburo, c. 1970-1983 (omvang c. 26 m')
* SSO Helmond-Noord, c. 1975-1988 (omvang 2,5 meter)
* Informatieburo Peuterspeelzalen, c. 1970-1983 (omvang)
* Commissie (her)structurering sociaal-cultureel werk (commissie Bouwmans) 1978-1983 (omvang 0,12 meter)

Deze archieven geven al met al een goed, gevarieerd beeld van de organisatie, werkwijzen, taken, bemoeienissen en relaties van de instellingen op sociaal-cultureel terrein uit de pas achter ons liggende jaren. De archieven zijn vrijwel alle voorzien van voorlopige toegangen. De openbaarheid is over het algemeen beperkt voor de stukken, die jonger zijn dan 10 jaar.

C. Onderwijsinstellingen

Tenslotte volgen drie schoolarchieven die dit jaar toevalligerwijs kort na elkaar verworven konden worden. Het zijn de archieven van:

* De vereniging Wilhelminascholen, 1882-1980 (omvang c. 8 meter)
* Het Carolus Borromeus College c.a., 1918-1984 (omvang 25 meter)
* De L.H.N.O. 'Regina Pacis' te Mierlo-Hout, 1961-1989 (omvang 10 meter)

Alleen al vanwege de bijzondere plaats in de Helmondse samenleving zijn de archieven van de eerstgenoemde twee scholen een welkome aanwinst.
Het Carolus Borromeus College (CBC), de eerste katholieke H.B.S. in Noord-Brabant, kent een bewogen ontstaansgeschiedenis. Enkele van de hoofdpersonen uit die tijd waren deken Rath, P. de Wit, W. van Asten en burgemeester M. van Hout.
Over de schoolstrijd in Helmond naar aanleiding van de omzetting van de driejarige Rijks-H.B.S. in een

vijfjarige en de ermee samenhangende oprichting van de toen nog 'St.-Aloysiusgesticht' genoemde katholieke H.B.S. is enige jaren geleden een lezenswaardige doctoraalscriptie geschreven door P.P. Jansen. Het Carolusarchief is bij dat onderzoek buiten beschouwing gebleven. Bij de verwerving van het archief bleek ook uit de beginperiode veel materiaal bewaard gebleven te zijn.
Daarnaast zijn in de collectie veel gegevens voorhanden over de eindexamens, de leerlingen, de vakken, de groei en ontwikkeling van de school (uitbreiding met gymnasium en mms, dependance en verzelfstandiging van het Knippenbergcollege) en de deelname aan het OSP.
Het archief is in een plaatsingslijst beschreven. Op een aantal uitzonderingen na zijn de bescheiden, die ouder zijn dan 10 jaar openbaar.

Met het archief van de Vereniging Wilhelminascholen kwam het eerste schoolarchief van een neutraal-bijzondere onderwijsinstelling in de archiefbewaarplaats van Helmond. Bovendien kan de geschiedenis van de school goed dienen ter illustratie van de Helmondse geschiedenis vanaf het eind van de negentiende eeuw. De openbaarheid van deze collectie is beperkt voor alle bescheiden onder de twintig jaar en voor een aantal andere, die betrekking hebben op leerlingen en leraren persoonlijk.

De L.H.N.O. 'Regina Pacis' heeft slechts 28 jaar bestaan. In plaats van een fusie na te streven na het (weer) verhogen van leerlingennormen door het ministerie van Onderwijs, besloot het stichtingsbestuur van de L.H.N.O. om de school en de stichting op te heffen. Het archief berust sinds juni bij de archiefdienst.
Er is een plaatsingslijst vervaardigd. Behoudens enkele uitzonderingen zijn de bescheiden ouder dan 10 jaar openbaar.

NOOT

1. Dit overzicht werd opgenomen in 'De archieven in Noord-Brabant', samengesteld door de Kring van Archivarissen in Noord-Brabant.

BLOEIENDE LOOT.

drs. G.J. van Bussel.

Boekbespreking van:
M.W. van Boven en A.A.M.A. van Mierlo (red.), De Vlasbloem. Historisch Jaarboek voor Helmond IX (Helmond, Gemeentelijke Archiefdienst, 1988), 145 p., afbn.

De wat dun uitgevallen negende aflevering van het Helmondse historische jaarboek "De Vlasbloem" zet wat kwaliteit betreft de tendens van de voorgaande jaren voort, wat een redactionele prestatie mag worden genoemd. Negen jaar zo'n hoge kwaliteit handhaven verdient een compliment. Naast de vaste onderdelen "Kroniek van Helmond" en "Lijst van literatuur" dit jaar artikelen over de verwerving van Helmond door de Berthouts (G. Croenen), Helmondse klokkengieters (W. van Heugten), de naasting van de St. Lambertuskerk (T. Korporaal), de SDAP in Helmond (G. van Hooff) en Helmondse fotografen (H. van Schijndel-Kattestaart). Voor ieder wat wils dus. De kwalitatief hoogwaardige studie van Croenen (exemplarisch voor de Gentse school), terecht beloond met de Helmondse Historische Prijs van 1988, valt een aantal historiografische stellingen betreffende de verwerving van Helmond door de Berthouts aan, en weet deze overtuigend te weerleggen. De belening van Jan Berthout met Helmond was niet zozeer een verwijderen van een machtige edelman uit het bestuurscentrum, want minder machtig werd hij niet direct. In zijn, helaas wat fragmentarische studie over de Helmondse klokkengieters besteed Van Heugten aandacht aan een bijna vergeten ambacht hier ter plaatse; veelal betreft het klokkengieters op doorreis, maar de samenvatting van de betreffende informatie in een artikel vult in elk geval een lacune. In het mijns inziens te rijkelijk met bronnencitaten doorspekte artikel van Korporaal schetst deze een redelijk verhelderend beeld van de perikelen rondom de teruggave van de St. Lambertuskerk aan de katholieke meerderheid in de periode 1789-1801. De hervormden, waartoe niet de armsten van de Helmondse

bevolking behoorden, wisten de teruggave lange tijd door juridische beslommeringen te verhinderen, maar verloren uiteindelijk het pleit. Op zijn, zoals te verwachten was, zeer degelijke wijze gaat Van Hooff in op de "socialistische besmetting" in Helmond en schetst niet alleen de grote organisatorische problemen die de eerste afdeling van de SDAP hier parten speelde, maar ook het grote katholieke verzet er tegen, wat uiteindelijk leidde tot een slechts zeer kortstondig bestaan. Van Schijndel-Kattestaart zet in haar rijk met afbeeldingen verluchte artikel de beschikbare informatie over de Helmondse fotografen bijeen en schept zodoende een goed overzichtsartikel. Algemene conclusie: een bloeiende loot aan de "Vlasbloem"-boom, die de gevestigde reputatie bevestigd.

DAKBEDEKKINGSBEDRIJF
A.M. VAN DE KERKHOF

* *Nieuwbouw*
* *Onderhoud*
* *Renovatie*

* *Geen voorrijkosten!*

JAC HEERENSTRAAT 8
5706 TD HELMOND

TEL. 04920-40237
TEL. MAGAZIJN 04920-24696

TOYOTA, JAREN BETER.

GEBR. OOSTENDORP HELMOND B.V.

Mierloseweg 136, Helmond. Tel. 04920 - 50855.

Adv.kosten: f 75,-- voor hele bladzijde

en f 50,-- voor halve blz.

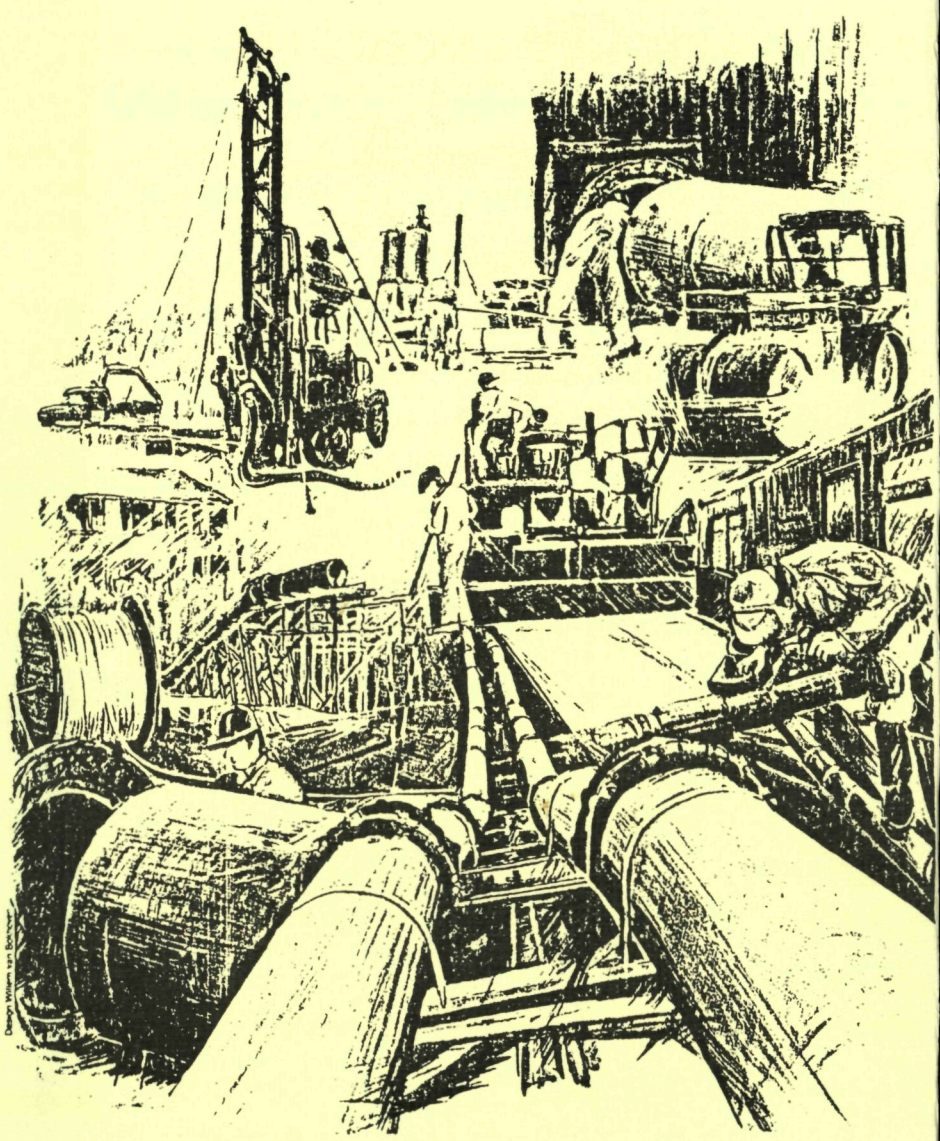

WESTERLO

Westerlo b.v.
Leidingen
Wegenbouw

Lubo b.v.
Grondboringen
Bronbemalingen

Welschap b.v.
Asfaltproduktie
Asfaltverwerking

Pater v.d. Elsenlaan 8, Aarle-Rixtel - Tel. 04928-2455. Dorpsstraat 40, Helmond. Strijpsebaan 19, Veldhoven.